

תוכנית להקמת מדינה יהודית בגרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה

Author(s): אליעזר טאובר

Reviewed work(s):

Source: *Zion / ציון*, Vol. (תשנ"ו), (סא, חוברת ג), pp. 347-358

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70035605>

Accessed: 01/12/2011 16:52

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion /*.

<http://www.jstor.org>

תוכנית להקמת מדינה יהודית בגרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה

מאת אליעזר טאובר

ב־20 בינואר 1947 שלח אורח קנדי דובר־צרפתית בשם וילפריד גסקון (Wilfrid Gascon) מכתב ללואי סן לורן (Louis St. Laurent), שר החוץ של קנדה:¹

אדוני השר,

כל הקנדים משבחים אותך על עמדתך בעניין ההסדר עם גרמניה. שתי המלחמות שהיא גרמה, שבהן נטלה ארצנו חלק, בין אם כדי להגן על אינטרסיה שלה ובין אם כדי לתמוך באימפריה שהינה חלק ממנה, העלו את החוב הלאומי שלנו משלוש מאות ושלשים מיליון [דולר קנדי] בשנת 1914 לשישה־עשר מיליארד בשנת 1947. 'ממשות' הקורבנות שלנו נותנת לנו את הזכות לדון במהות חוזה השלום שייכפה על גרמניה, על השלכותיו הפוליטיות והטריטוריאליים. גרמניה חייבת פיצויים למדינות שאותן תקפה ולקבוצות שאותן עינתה והרסה – ובין אלה האחרונות מצויים היהודים, גרמנים ואחרים, שנפלו תחת שלטונה באירופה.

לא תהיה שאלה יהודית בארץ ישראל – אשר מסכנת כעת את השלום בשלוש יבשות – אם היהודים (israélites) האירופים יחישו עצמם בביטחון במולדתם. ובשביל היהודים הגרמנים, מולדתם זו גרמניה. הם לא יבקשו רשות כניסה לארץ ישראל, לארצות הברית או לקנדה, אם יובטחו להם השלום והביטחון במקומם הם, שני דברים שאותם גרמניה חייבת להם בתור פיצוי מינימלי.

וכאן אני מגיע לעצם ההצעה שלי, שהיא: להקים בתוך הטריטוריה הגרמנית 'בית יהודי' חדש על ידי פתיחת [חבל] הפלטינאט (Palatinat) והאזורים הסמוכים, בין הריין למוזל, להגירה חופשית של שרידי הגזע היהודי השוהים בגרמניה ובשאר ארצות אירופה, במקומות שבהם באה לידי ביטוי הברבריות ההיטלראית. חבל ארץ זה יהיה תחת ערבות של האו"ם ובחסות צרפת. כך, בעת ובעונה אחת, תיושב שאלת ארץ ישראל; העולם הערבי ירגע; גרמניה תשלם את חובה ליהודים; צרפת תוכל להיות רגועה באשר לגבולה המזרחי; וקנדה תחסוך לעצמה מחלוקות בשאלת ההגירה היהודית ותציב את עצמה בראש הנושאים ונותנים על השלום העולמי.

ולסיום, הקנדים הצרפתים יהיו גאים בשר החוץ הראשון שלהם באותה מידה שבה היו גאים בסיר וילפריד לורייה.²

1 ולימים ראש הממשלה, בשנים 1948–1957; בראשית כהונתו הכירה קנדה רשמית במדינת ישראל.
2 Wilfrid Laurier, ראש ממשלת קנדה בשנים 1896–1911; ראשון הקנדים הצרפתים בתפקיד זה.

לא נותר לי אלא להתנצל על שנטלתי דקות מספר מזמנך היקר. אבקשך לסלוח לי, אדוני השר, ולקבל את רגשי כבודי הנאמנים.³

מי היה וילפריד גסקון, ומה חשיבות יש לדון ברעיון המוזר שהציע? חיפוש בספרייה הלאומית של קנדה אחר כתבים נוספים מפרי עטו העלה חוברת אחת דלה, בת שנים־עשר עמודים, שכותרתה – *Indépendance ou Fédéralisme britannique – Incident Frechette-Gascon*, אשר היתה למעשה לא יותר מחליפת מכתבים בינו לבין חבר פרלמנט בשם לואי פרשט, שנתפרסמה בעיתונות היומית הקנדית. מקום הדפסת החוברת היה סן ז'רום (פרבר ליד מונטריאול), בבית הדפוס של העיתון המקומי *L'Avenir du Nord*, ושנת ההוצאה 1900! עיקר תוכנה היה שאלת מקומה של קנדה באימפריה הבריטית, כמצוין בכותרתה, אבל גסקון הזכיר בהתכתבות מכלול רב של דברים נוספים, החל במלחמת הבורים וכלה בפרשת דרייפוס (שבו, לדבריו, תמך). חיפוש ממוחשב במסמכי הארכיון הלאומי של קנדה העלה שלושה מסמכים נוספים שיצאו מתחת ידו של איש זה. הראשון, מכתב ששלח בשנת 1898 לראש הממשלה לורייה בבקשה להתמנות למפקח על החינוך בקוויבק. המכתב נכתב על נייר המכתבים של *L'Avenir du Nord* וגסקון חתם עליו בצירוף התואר 'עורך'. בקשתו של גסקון לא נענתה, אם כי הוא זכה למכתב תשובה נאה מראש הממשלה. המסמך השני היה מכתב נוסף שכתב לפרשט, משנת 1903, הפעם על נייר המכתבים של הפרלמנט הקנדי. המסמך השלישי היה מכתב ששלח בשנת 1937 לראש הממשלה לשעבר מיגן (Arthur Meighen),⁴ ובו מחה על איומים שהשמיעה קבוצה פוליטית קיצונית נגד חברי פרלמנט שתמכו במעורבות של קנדה בפעולות מעבר לים. בתחתית מכתב זה הופיעה אותה כתובת פרטית שצוינה במכתבו משנת 1947, המצוטט לעיל, ואשר היתה בסמוך לאיזור משכנם של דוברי הצרפתית באוטווה.⁵ לפי תאריך מותו,⁶ ניתן היה לאתר מאמרים שנתפרסמו לזכרו בעיתונות הקנדית. שניים כאלה נמצאו בעיתון *L'Avenir du Nord*, ומהם ניתן היה להרכיב ביוגרפיה בסיסית של האיש.

וילפריד גסקון נולד בקוויבק בשנת 1871. בעקבות חזרת הליברלים לשלטון בשנת 1896, בראשות לורייה, ולקראת הבחירות הפרובינציאליות שהיו אמורות להיערך בקוויבק במאי 1897, החליט גסקון לייסד את העיתון *L'Avenir du Nord*, במטרה לסייע לבחירתו של המועמד הליברלי גבריאל מרשן (Gabriel Marchand) לראשות ממשלת הפרובינציה, כפי

3 National Archives of Canada (Ottawa), Record Group 25 (Records of the Department of External Affairs), box 3695, file 5475-CF-40: lettre, Wilfrid Gascon (105, rue Creighton, Ottawa), à Louis St. Laurent, 20 janvier 1947. כל המסמכים הנוכחים במאמר זה מקורם בתיק זה, אלא אם כן צוין אחרת.

4 ראש הממשלה בשנים 1921–1926 ו־1926.

5 שלושת המסמכים מצויים, בהתאמה, במיקרופילמים C760, עמ' 27044–27053, C13988, עמ' 1753–1757, ו־C3573, עמ' 118095–118098.

6 נראה היה שאם האיש גם מת באוטווה (בשנת 1947 הוא כבר לא היה צעיר), הוא בוודאי נקבר בבית הקברות של דוברי הצרפתית בעיר, נוטרה דאם. ואכן, על פי מידע שהושג באדיבותם של אנשי הארכיון המוניציפלי של אוטווה, נתגלה תאריך מותו, בשנת 1963.

שאכן קרה בפועל. שותפו להוצאת העיתון היה ז'ול אדואר פרבו (Jules-Edouard Prévost), מי שנבחר לימים לחבר פרלמנט ולסנטור. תפוצת העיתון בימים ההם היתה צנועה, למדי, אלפיים עותקים, אבל הוא האריך ימים ושנים, וסופו שנסגר לאחר שבעים ושניים כרכים, בשנת 1969. בראשית המאה נטש גסקון את הקריירה העיתונאית שלו (מה שלא מנע ממנו לחתום על מכתבו המצוטט לעיל משנת 1947 בתוספת התואר 'עיתונאי'), עבר לאוטווה ועבד לפרנסתו כמתרגם דיונים, ולאחר מכן אף ככותב נאומים, בפרלמנט של קנדה. בעבודתו זו התמיד שנים רבות, עד צאתו לגימלאות בשנת 1937, וכפי שמספר עליו אחד ממכריו, עשה בה חיל והיה ממניחי היסודות לנהלים הקיימים לתרגומים רשמיים מאנגלית לצרפתית בפרלמנט הקנדי.⁷ מדובר אפוא בעובד ציבור בפנסיה, שלאחר צאתו לגימלאות (שנה קודם לכן אף מתה אשתו) החל מדי פעם בפעם לשלוח מכתבים לאנשי ציבור בכירים, שבהם פירט את הגיגיו בעניינים שונים.

שלושה ימים לאחר כתיבת המכתב נשלחה לגסקון תשובה מנומסת משר החוץ סן לורן. הלה הודיעו שקרא את הצעתו 'המעניינת' להקים 'שמורה או בית יהודי' בגרמניה וידאג לכך שהיא תילמד.⁸ בכך יכול היה העניין לבוא אל סיומו, ותוכניתו של גסקון היתה מתויקת בארכיון, כפי שעלה מן הסתם בגורלן של רבות כמוה, שהועלו במקומות שונים לאחר מלחמת העולם השנייה ובשלהי המנדט הבריטי בארץ ישראל. ואולם לא כך נהגו הקנדים. במהלך מחצית השנה הבאה דנו בתוכנית רבים מאנשי משרד החוץ הקנדי, בכל הדרגים, וסופה שזכתה לחיק משל עצמה, תחת הכותרת: 'Establishment of Separate Jewish State in Germany under Jurisdiction of United Nations – Proposals re' היתה קנדה למלא תפקיד ראשון במעלה בהליכים שהביאו לאימוץ החלטת החלוקה של ארץ ישראל (נציגה ב-UNSCOP היה מיוזמי רעיון זה, והיתה זו המשלחת הקנדית שבעת הדיון בתוכנית החלוקה באו"ם הצליחה להביא לפשרה בעמדות שבין ארצות הברית לברית המועצות בסוגיה זו, וכך להבטיח תמיכה דו-גושת בהצעה).⁹ חשיבות תוכניתו של גסקון אינה אפוא כשלעצמה, אלא בכך שדנו בה שישה חודשים תמימים במשרד החוץ הקנדי במחצית הראשונה של שנת 1947, ובאופן שבו התייחסו אליה הפקידים השונים, שיש בו כדי להעיד על מגוון השקפותיהם בנוגע לפתרון הבעיה היהודית לאחר מלחמת העולם השנייה. אחדים מהפקידים הללו נטלו לאחר מכן חלק בדיון בשאלת ארץ ישראל באו"ם.

ביום שבו שלח סן לורן את תשובתו לגסקון הוא הפנה תזכיר קצר לתת-שר החוץ לסטר פירסון (Lester B. Pearson),¹⁰ ושאל לדעתו בעניין הרעיון לתת ליהודים הגרמנים חלק

7 'Décès de M. Wilfrid Gascon', *L'Avenir du Nord*, LXV, no. 47 (17 juillet 1963), p. 5. The Ottawa Citizen (July 11 1963), p. 1; no. 48 (25 et 31 juillet 1963), p. 34. תודתי לפרופסור השל טייטלבוים מאוניברסיטת אוטווה, שהצליח ליצור קשר עם אחדים מאחרוני מדעיה של משפחתו של גסקון, והעשיר את המידע הביוגרפי שהיה בידי על איש זה.

8 Lettre, St. Laurent à Wilfrid Gascon, 23 janvier 1947

9 'Personal Policy Making: Canada's Role in the Adoption of the Palestine Partition Resolution' – מחקר שמכין מחבר מאמר זה.

10 במושב מיוחד של עצרת האו"ם, שהתכנס בשלהי אפריל 1947 לדון בשאלת ארץ ישראל, נתמנה

מהטריטוריה של גרמניה.¹¹ פירסון בתורו העביר את הסוגיה לעיונו של גרי רידל (R. Gerry Riddell), שהיה ראש המחלקה הפוליטית הראשונה במשרד החוץ, המחלקה שעסקה בין השאר בסוגיות שנותרו בלתי פתורות לאחר מלחמת העולם השנייה.¹² רידל הטיל על ג'ייק וורן (Jake H. Warren), הממונה במחלקה על הסכמי השלום עם מדינות הצייר, לרכז את הנושא, תוך שהוא מביע עניין מיוחד בהשלכות תוכניתו של גסקון על פתרון בעיית הפליטים היהודים באירופה. הארי קרט (Harry H. Carter), אחד מפקידי המחלקה, נתבקש לחבר חוות דעת בסוגיה זו.¹³

בתזכיר שחיבר קבע קרט, שבלאו הכי אין כעת יהודים גרמנים רבים החיים בגרמניה או באוסטריה. הוא ציטט את הנתונים שהופיעו בדיון וחשבון של ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית בשאלת ארץ ישראל משנת 1946, שבגרמניה היו כ־215,000 יהודים, וכ־94,000 יהודים, מהם 20,000 מקומיים ו־74,000 פליטים. שמונים וחמישה אחוז מבין הפליטים היו יהודים פולנים, והשאר הונגרים, בלטים ורומנים. באוסטריה היו כ־60,000 יהודים וכ־15,000 בלבד, מהם 7,000 מקומיים ו־8,000 פליטים. שבעים ושלושה אחוז מאלה האחרונים היו פולנים, והשאר הונגרים, צ'כים ורומנים. רואים אפוא, קבע קרט, שמרבית היהודים באזורים אלה הינם פולנים ולא גרמנים. הוא ציין, שיהיה זה אך הגיוני לדרוש מגרמניה בהסדר השלום, שתאפשר לכל הפליטים שירצו בכך להתיישב בגרמניה, אבל אין כל סיבה שכלל זה לא יחול גם על הפליטים שאינם יהודים. לעומת זאת, להקים גטו ליהודים בגרמניה המרכזית 'לא נראה לי מעשי ביותר'. השאלה איננה אם על גרמניה לקלוט את היהודים שהיא הרעה להם, אלא 'אם יש הצדקה לכפות על היהודים לחיות באזור נבדל בארץ שאותה יש להם כל סיבה לשנוא'. בסופו של דבר, אמר קרט, לא ניתן יהיה להתחמק מהצורך ליישב רבים מהפליטים היהודים, וגם הלא־יהודים, במקומות אחרים, ו'קנדה תצטרך ליטול את החלק הראוי לה מהם'. פתרון 'קל', כפי שהציע גסקון, אולי ימצא חן בעיני אלה המתנגדים למדיניות הגירה קנדית אמיתית, אבל לא יהיה בו משום פתרון של ממש לבעיה, שתמציתה היא בעצם 'הזכות למקלט מעבר לים, מחוץ לאירופה, לאנשים שסבלו זמן כה רב'.¹⁴

פירסון ליושב ראש הוועדה שהוטל עליה להקים את UNSCOP. בספטמבר היה פירסון נציג בכיר במשלחת הקנדית למושב הרגיל של האו"ם, השתתף בחודשיים הבאים בדיוני ועדת האד-הוק שהוקמה לדון בסוגיית ארץ ישראל, ומילא תפקיד מכריע באימוצה של החלטת החלוקה. בשנה שלאחר מכן מונה לתפקיד שר החוץ והחזיק בו עד לשנת 1957, שנה שבה זכה בפרס נובל לשלום על תפקידו בהצבת כוח UNEF בסיני לאחר משבר 1956. ראש ממשלת קנדה בשנים 1963–1968.

11 'Memorandum to Mr. Pearson', by St. Laurent, 23 January 1947

12 רידל השתתף לאחר מכן כיועץ במשלחת הקנדית למושב המיוחד ולמושב הרגיל של האו"ם, והיה שותפו הנאמן של פירסון בפעילות למען קידום רעיון החלוקה. בשנת 1949 שירת רידל כשגריר קנדה לאו"ם ותמך בקבלתה של מדינת ישראל לארגון.

13 Minute, R. Gerry Riddell to Jake H. Warren, 29 January 1947

14 'Note for Mr. Warren, Re: Possible establishment of a reserve for German Jews within Germany, under the United Nations', by Harry H. Carter, 5 February 1947

אם כן, קרטור נגע בעצם הבעיה שהטרידה בעת ההיא קנדים לא מעטים: האם כתוצאה מהמצב באירופה תצטרך קנדה לפתוח את שעריה למספר רב של מהגרים, יהודים ולא-יהודים? עד אז הורשה רק מספר זעום של יהודים אירופים להגר לקנדה. כחודשיים לאחר מכן, בעת שלסטר פירסון התכונן לקראת המושב המיוחד שכינס האו"ם לדיון בשאלת ארץ ישראל, הוא ביקש מד"ר קינליסייד (Hugh L. Keenleyside), סגן שר המכרות והמשאבים, לספק לו מידע על ההגירה היהודית לקנדה, כחומר רקע למשלחת הקנדית לקראת המושב המיוחד. הנתונים שסיפק לו קינליסייד דיברו בעד עצמם, בעיקר בנוגע למחצית הראשונה של שנות הארבעים:

השנה שנסתיימה ב־	מספר היהודים שהיגרו לקנדה מעבר לים	מספר היהודים שהיגרו לקנדה מארצות הברית	סך הכל
31 במארס 1934	599	344	943
31 במארס 1935	335	289	624
31 במארס 1936	655	225	880
31 במארס 1937	391	228	619
31 במארס 1938	317	267	584
31 במארס 1939	621	269	890
31 במארס 1940	1,321	302	1,623
31 במארס 1941	284	342	626
31 במארס 1942	111	277	388
31 במארס 1943	31	239	270
31 במארס 1944	56	182	238
31 במארס 1945	93	237	330
31 במארס 1946	1,345	368	1,713
31 במארס 1947	605	600	1,205 ¹⁵

גסקון כתב במכתבו דלעיל, שאימוץ הצעתו יחסוך לקנדה 'מחלוקות בשאלת ההגירה היהודית'. קרטור השיב כאמור שלא זו הדרך לפתור את שאלת הפליטים היהודים, ו'קנדה תצטרך ליטול את החלק הראוי לה מהם'. ואכן, ב־6 ביוני הודיע שר המכרות והמשאבים, ג'יימס גלן

15 NAC, RG 25, box 4218, file 5475-CD-40, part 1: letter, Hugh L. Keenleyside (Deputy Minister, Department of Mines and Resources, Ottawa) to Lester B. Pearson (Under Secretary of State for External Affairs, Ottawa), 29 April 1947. על שאלת קליטתם של יהודי אירופה בקנדה בשנות השלושים והארבעים ראה מחקרם המקיף של I. Abella & H. Troper, *None is Too Many: Canada and the Jews of Europe, 1933–1948*, New York 1983

(James A. Glen), על תוכנית לקליטתם בקנדה של עשרת אלפים פליטים ממחנות העקורים באירופה; בנובמבר הוגדל המספר על פי צו מיוחד לעשרים אלף איש. בתשובה לשאלת המשלחת הקנדית לאו"ם על המספר הצפוי של היהודים מקרב פליטים אלה, ענה משרד החוץ, שלפחות אלף מתוכם יהיו כנראה יהודים מענף ההלבשה ועוד שבע מאות וחמישים יהודים ממקצועות אחרים. עוד צוין, שהוחלט באמצעות צו מיוחד להתיר את כניסתם לקנדה של אלף יתומים יהודים בני פחות משמונה עשרה, וייתכן שיהודים רבים נוספים יורשו להיכנס על בסיס קירבת משפחה.¹⁶

וורן ביקש גם מאיש המחלקה ג'ון הולסטד (John G.H. Halstead) להביע את דעתו בעניין הצעתו של גסקון,¹⁷ והלה חיבר תזכיר על עצם הרעיון של הקמת איזור יהודי נבדל בגרמניה. בתזכירו טען הולסטד, שחרף היתרונות שבהשארת הפליטים היהודים בגרמניה, במקום שיהגרו לארץ ישראל, הרי שאין מדובר בפתרון פשוט כלל וכלל, כפי שגסקון ניסה להציג, וחסרונות הצעתו עולים על יתרונותיה. פתרונו של גסקון ישחרר אמנם ארצות אחרות, 'כולל קנדה', מהצורך הכואב להגיע להחלטה כלשהי בעניין ההגירה היהודית, אבל הבעיות שיעורר לטווח ארוך קשות לאין שיעור. דבר אחד הוא לאפשר ליהודים להישאר בגרמניה ולהבטיח שלעולם לא ירדפו בה עוד, ודבר אחר הוא להקים בתוך גרמניה 'מובלעת' מוגנת של יהודים. 'מחוז כזה יהיה פצע מתמיד בגופה החולה זה מכבר של גרמניה'. הוא יהיה מקור לסכסוכים, מחמת מיקומו האסטרטגי בין צרפת לגרמניה. ואף היהודים לא יסכימו לכך, משום ששטח זה יהיה בעצם 'גטו בקנה מידה גדול', שלא יוכל להפוך למדינה בת קיום, שתקנה להם זהות פוליטית עצמאית. עוד הוסיף הולסטד, שהשטח המוצע, הפלטינט, הינו חקלאי בעיקרו, ועל כן לא יתאים 'לנטיות התעשייתיות והמסחריות' של היהודים.¹⁸ מתזכירו של הולסטד עולה, שהוא היה מוטרד למדי מההשפעה שתהיה ליישומה של תוכנית מעין זו על גרמניה עצמה ועל מקומה העתידי באירופה.¹⁹

הבאה בתור שנתבקשה על ידי וורן לחוות את דעתה על רעיונותיו של גסקון היתה אליזבט

NAC, RG 25, box 1048, file 2-4-0: telegram 1275 ASDEL 120, Consul-General (New York) to Secretary of State for External Affairs (Ottawa), 9 October 1947, and draft; box 1049, file 2-4-0: telegram 1338 DELAS 281, Secretary of State for External Affairs (Ottawa) to Consulate-General (New York), 8 November 1947

Minute, Warren to John G.H. Halstead, n.d. [February 1947]

'Memorandum for Mr. Warren, Re: Establishment within Germany of an area for Jews under the jurisdiction of the United Nations', by Halstead, n.d. [February 1947]

התעניינותו של הולסטד בגורלה של גרמניה נמשכה לאורך שנים, גם לאחר שפרש משירות החוץ. בשנת 1992, לאחר איחוד הגרמניות, הוא אף פרסם חוברת בעניין מעמדה העכשווי של גרמניה, שהתבססה על הרצאה שנשא בסוגיה זו בבית הספר ליחסים בינלאומיים באוניברסיטת קרלטון באוטווה: J.G.H. Halstead, *A New Germany in a New Europe*, Ottawa 1992. בשיחה עם מחבר מאמר זה, ב-30 במרס 1995, התקשה הולסטד להאמין שכארבעים שנה קודם לכן נדונה תוכנית כמו זו של גסקון במשרד החוץ הקנדי, שמח לשמוע שבעבר הגדיר אותה כלא־הגיונית, וציין שאף היום היה כותב כך.

מקלום (Elizabeth P. MacCallum), המומחית של משרד החוץ הקנדי לענייני המזרח התיכון. מקלום, בשונה משאר אנשי משרד החוץ, היתה פרו-ערבית במוצהר. היא נולדה בתורכיה למשפחה של מיסיונרים והטיבה לדבר תורכית וערבית. בשנת 1925 הפסיקה את לימודי הדוקטורט שלה באוניברסיטת קולומביה והחלה לעבוד ב־Foreign Policy Association בניו יורק, ובמסגרתו פרסמה דפי מידע רבים על המזרח התיכון. גולת הכותרת של מחקריה היה ספר בהקף של כ־300 עמודים על המרד הסורי של 1925–1927,²⁰ חיבור שנחשב בזמנו לסביר בהחלט והקנה לה מעמד של מזרחנית מוכרת. בשנת 1942 הצטרפה לשירות החוץ הקנדי כעוזרת מחקר, והפכה למגינת האינטרסים של הערבים כל אימת שהדבר עלה על הפרק. עמדתה הפרו-ערבית של מקלום הביאה אותה בהכרח להתנגדות לשאיפותיה של התנועה הציונית בארץ ישראל, ובמהלך 1947 היתה אולי היחידה מבין אנשי משרד החוץ שהתנגדה בכל תוקף לרעיון החלוקה וניסתה כמיטב יכולתה לשכנע בצורך להקים מדינה אחת, ערבית, בכל שטחה של ארץ ישראל. תפיסותיה אלה הביאו אותה לעתים להתבטאויות כמו זו שהביעה באוקטובר, ערב נאומו של הנציג הקנדי בוועדת האד-הוק של האו"ם בעניין ארץ ישראל, ש'אסור לאו"ם להרשות לארגונים הציונים להרחיק בתביעותיהם ביחס לבית הלאומי היהודי עד לנקודה שבה יערבו את העולם במלחמה כוללת נוספת'.²¹

באוחזה בדעות אלה, ברור שמקלום הבחינה מיד ביתרונות הגלומים ביישום תוכניתו של גסקון לחיזוק מעמדם הבלעדי של הערבים בארץ ישראל, ועל כן הגיבה על הרעיון שהעלה גסקון בדרך שונה לחלוטין מזו של עמיתיה. בתזכיר ארוך שהעבירה לוורן כתבה מקלום, שהרעיון לכפות על גרמניה לתת ליהודים את הפלטינט והאיזור שמצפון לו, כדי שיהיו טריטוריה יהודית נפרדת תחת חסות צרפתית ובפיקוח האו"ם, 'הינו הצעה הגיונית, המושכת באופן ניכר מבחינה תיאורטית'. פתרון זה יטיל את עול השיקום על כתפי הגרמנים, שהם האחראים למותם של רוב ששת מיליוני היהודים שנהרגו במלחמה. צרפת, 'שמאז המהפיכה נחשבת לבית שני לכל היהודים האירופים והמערבים', תהיה השכנה והמגינה של חבל יהודי זה. פתרון זה גם יקל את 'הלחץ על ארץ ישראל', ועמו את 'המתח השורר ברחבי העולם הערבי', וכתוצאה מזה תפחת הסכנה להתפשטות סובייטית למזרח התיכון ומעבר לו, ולהצטמצמות מהותית של השטחים שבהם המדינות הדמוקרטיות חופשיות להתקיים. יתרה מזו, נתינת מרחב מחיה ליהודים במערב אירופה תפחית את הסכנה להתפרצויות אנטישמיות במזרח אירופה ובמרכזה, כי היהודים בוודאי יהגרו משם לאיזור שבשליטה היהודית. אף ייתכן, שפתרון זה ישפר את מצבם של היהודים בשאר אזורי העולם, שבהם 'תחושה לא נעימה של חובה שלא מולאה כלפי היהודים בוודאי לא שיפרה את היחסים בין יהודים ללא-יהודים'.²²

20 E.P. MacCallum, *The Nationalist Crusade in Syria*, New York 1928

21 NAC, RG 25, box 1049, file 2-4-0: telegram from Riddell to Pearson, enclosed with telegram 1319 ASDEL 153, Consul-General (New York) to Secretary of State for External Affairs (Ottawa), 13 October 1947

22 'Memorandum for Mr. Warren', by Elizabeth P. MacCallum, 21 April 1947

ואולם, מקלום קראה את התזכירים שכתבו עמיתיה והבינה שהרעיון של הקמת טריטוריה יהודית בגרמניה איננו פשוט ומן הסתם לא יצא אל הפועל. היות שההבט החשוב בעיניה בתוכניתו של גסקון היה עצם ריכוזם של היהודים בטריטוריה שמחוץ לארץ ישראל, ולא דווקא בגרמניה, היא הציעה אלטרנטיבה לתוכניתו של גסקון:

גירסה שונה של הצעה זו היא להקים בשלזיה תחתית מדינה או טריטוריה יהודית תחת הגנת האו"ם. היהודים יתנו שם מהיתרון של בסיס כלכלי רחב, יותר מאשר באזורים החקלאיים והכפריים בעיקרם שבין הריין והמוזל. מכרות, תעשייה ומסחר, וגם חקלאות, יהיו פתוחים בפניהם.

זאת ועוד, הואיל ופולין כבר השתלטה על האיזור, הרי שהעוינות שנוצרה כתוצאה מניתוק מגרמניה לא תופנה רק כלפי היהודים; שלא לדבר על כך שהפולנים והגרמנים גם יחד חייבים פיצוי ליהודים, שאותם הם רדפו זמן כה רב. הממשלה הפולנית הנוכחית דווקא מגלה יחס טוב כלפי היהודים וכבר מאפשרת להם להתיישב בשלזיה תחתית; חמישים אלף יהודים נקלטו שם בתעשייה ובחקלאות, ובתי ספר יהודיים, קואופרטיבים ושאר מוסדות משגשגים שם.²³ מניעה של מקלום לתמוך בהצעה להקים מדינה יהודית במקום כלשהו באירופה ברורים. מדינה שכזו באירופה היתה מבטלת את הצורך לדון בהקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל (והתזכיר שלה נכתב ערב פתיחת המושב המיוחד שכינס האו"ם לדיון בשאלת ארץ ישראל). ואולם, מדוע בחרה כאלטרנטיבה לגרמניה דווקא את פולין? ומהיכן לקחה את קביעותיה הנחרצות בעניין היחס הטוב שהיהודים זכו לו בפולין שלאחר המלחמה? התשובות לשאלות אלה מצויות בקטע של עיתון, המצוי אף הוא בתיק המסמכים על תוכניתו של גסקון, ובו מאמר שפרסמה כתבת העיתון *New York Herald Tribune* בוורוצלב על רשמיה מסיוור שערכה בשלזיה תחתית בראשית 1947. כותרת המאמר היתה 'היהודים בפולין מוצאים שהחיים טובים ורוצים להישאר'. הכתבת סיפרה בו, שחמישים אלף היהודים החיים כעת בשלזיה תחתית מצהירים כי 'האפשרויות [כאן] כה גדולות עד שהם יישארו בפולין לתמיד ויוותרו על המחשבה להגר לארץ ישראל'. יושב ראש הוועד המרכזי היהודי של שלזיה תחתית אמר לה, שממשלת השמאל של פולין 'נתנה לנו כל אפשרות' לחיות בפולין כיהודים וכפולנים. מכיוון שרצתה לאמת את דבריו 'מיד ראשונה', היא סיירה באיזור, ואכן פועלים יהודים, מורים וסטודנטים אישרו בפניה שוב ושוב שהממשלה הפולנית 'עשתה כמיטב יכולתה' לסייע להם. יהודי האיזור אף הביעו אופטימיות באשר ליכולתה של הממשלה להגן עליהם מאנטישמיות; תקריות מעין אלה בלאו הכי לא היו באיזור. עוד הזכירה הכתבת את דברי יושב ראש הוועד בעניין העידוד שנותנת הממשלה לפיתוח התרבות היהודית; יש בחבל ארץ זה ארבע מאות מוסדות יהודיים, ובהם עשרים ושלשה בתי ספר ביידיש. יושב הראש הוסיף, שכעת נוצר יהודי מסוג חדש – פועל יהודי, איכר יהודי, ולא כבעבר, שהיהודים היו בעלי מקצועות חופשיים או סוחרים. עתה יש באיזור למעלה מחמישה-עשר אלף עובדי תעשייה יהודים, יותר משישים וחמישה קואופרטיבים, וכחמש מאות איכרים יהודים. ומסיימת הכתבת, שביקורה

באיזור אכן אימת את דברי יושב הראש, כי 'תוך זמן קצר הצליחו היהודים לעשות נפלאות'.²⁴ מן המאמר זועקת הנאיביות של אותה עיתונאית, שהפגשה מן הסתם עם יהודים מטעם השלטונות לאורך כל ביקורה. ואולם מקלום, כך מתברר, אימצה מאמר זה על בוריו כאמת לאמיתה, והשתמשה בו כבסיס להצעתה להקים את המדינה היהודית האירופית דווקא בפולין. יחד עם זאת, בהמשך תזכירה ציינה מקלום בפני וורן, שדנה בהצעות השונות להקמת מדינה יהודית באירופה עם יהודים 'ציונים, לא-ציונים ואנטי-ציונים', וכולם דחו אותן כלא מעשיות, בנימוק שהקמת מדינה יהודית או טריטוריה מוגנת באירופה רק תסבך את מצבם של היהודים. אם היא תקום בין גרמניה לפולין, או בין גרמניה לאלזס-לורן, יהפכו היהודים שבאיזור 'המוגן' לפגיעים ביותר, ויהיו הראשונים להימחות מעל פני האדמה במלחמה אירופית נוספת. על כך הוסיפה מקלום, שכפי שהתביעה הציונית להקים מדינה יהודית בארץ ישראל איחדה את הערבים במאבקם למען אדמתם, כך הקמת מדינה יהודית בטריטוריה גרמנית תהפוך למוקד של התמרמרות, שימנע כל אפשרות לשרש את האנטישמיות בגרמניה, ולגורם מאחד לכל הגרמנים המעוניינים לשבש את הסכם השלום. היא אף הזכירה, שניסיון העבר, לאחר מלחמת העולם הראשונה, שבו כפו אומות המערב על ממשלת פולין הסכם לכיבוד זכויות המיעוטים, לא הוכיח את עצמו בפועל. יהודי פולין, שבראשית העת ההיא דרשו הכרה במעמדם הלאומי הנפרד כיהודים, הבינו שהמשך הרדיפות בתקופה שבין המלחמות נבע לא במעט מכך שההסכם להגנת זכויותיהם נכפה מבחוץ, במקום שייצמח מתוך הבנה הדדית בינם ובין המדינה הפולנית החדשה. על כן, כיום, שוב אין היהודים דורשים מעמד לאומי נפרד בתוך גבולות של מדינה אירופית, מעמד שיהיה צורך להכתיבו מבחוץ. ההצעות שהגיש הקונגרס היהודי העולמי לחוזים עם גרמניה ואוסטריה מעידות שכיום שמים היהודים את הדגש על החזרה מהירה של רכוש ועל פיצוי ליחידים ולקהילות. ומעל לכל, הם דורשים ערבויות לזכויות שוות בעתיד לכל האזרחים, ללא הבדלי גזע, שפה או דת.²⁵ אם ניתן יהיה להבטיח זאת, אזי הם יעדיפו להתיישב במקומות כמו שלזיה תחתית, שבהם יש בסיס כלכלי, ושם ניתן יהיה להגיע לשיתוף פעולה מתוך שוויון בין יהודים ללא-יהודים.²⁶

האחרון שנתבקש לחוות את דעתו על הצעתו של גסקון היה איש המחלקה גרי סטונר (O. Gerry Stoner), ובזה נסתיים למעשה סבב מלא בין כל פקידי המחלקה הפוליטית הראשונה במשרד החוץ. סטונר, שהתעניין יותר בענייני כלכלה ושהה אז במחלקה ימים

24 Marguerite Higgins, 'Jews in Poland Find Life Good, Want to Remain – Advantages for Work and Culture Highly Praised; Anti-Semitism Banished', *New York Herald Tribune*, 17 February 1947

25 'Treaty with Austria – Proposals for discussion submitted by the World Jewish Congress', n.d. מדובר בו בין השאר על כך שעל אוסטריה יהיה להעניק לפליטים היהודים שבה, בלי להתחשב באזרחותם, טיפול של 'אומה מועדפת ביותר', במיוחד במה שנוגע לזכות למגורים ולעבודה. כן הוא עוסק בענייני החזרת רכוש ליחידים, לארגונים ולקהילות, ודורש שתניתן ליהודים המצויים כעת באוסטריה הזכות להגר יחד עם רכושם ונכסיהם בלי לשלם מיסים על כך, ושאוסטריה אף תצטרך לסייע במכירת נכסי דלא-ניידי ומפעלים של היהודים שירצו להגר.

26 'Memorandum for Mr. Warren', by MacCallum, 21 April 1947

ספורים בלבד,²⁷ הסתפק למעשה בסיכום התזכירים שחיברו עמיתיו קודם לכן. הוא ציין, שלרעיונו של גסקון לאלץ את גרמניה לאפשר ליהודים להקים מדינה נפרדת בפלטינט ומצפון לו יש אמנם 'ערך תיאורטי מסוים', אבל חסרונותיו המעשיים רבים יותר. אמנם התוכנית תסיר את הלחץ מעל ארץ ישראל ותעביר את נטל קליטת היהודים ישירות אל גרמניה, האומה שהביאה אותם למצב הנוכחי, אבל המיקום האסטרטגי של המדינה המוצעת יהפוך אותה ל'מקור עימותים מתמיד' ולקורבן פוטנציאלי במקרה של מלחמה אירופית חדשה. לגרמנים היא תהיה 'מקור שנאה טבוע לעומק', ואילו היהודים מצדם הביעו את רצונם בבהירות להיקלט מתוך שוויון במקומות כמו שלזיה, ולא להיות מכונסים באיזור מבודד משלהם. קבלת תוכניתו של גסקון, שניתן יהיה ליישמה רק באמצעות כפייה – הן של היהודים והן של הגרמנים – י'ק תביא להתפשטות שנאה גזעית'. על כן, בהתחשב בכל הגורמים, ניתן להתייחס אל התוכנית כבלתי מעשית לחלוטין. לדעת רוב היהודים, וכך אף דעתם של מומחים, יישובם של היהודים מחדש צריך להיות על בסיס כלכלי, ומתוך 'קבלה הדדית מצד היהודים ומצד האומה שתאמץ אותם, של התרבות, הדת והשפה של הצד השני'.²⁸

לאור כל זאת לא נותר לוורן אלא לסכם את כל חוות הדעת שהועברו אליו ולצרף מסקנות בעניין אי-מעשיותה של הצעתו של גסקון. בתזכיר שכתב לפירסון הוא חזר על דברי אחדים מקודמיו, שלהצעתו של גסקון להקים מדינה יהודית נפרדת בפלטינט ובאזורים הסמוכים י'ש מספר יתרונות תיאורטיים. ניתן לטעון, שריכוזם של יהודי אירופה במדינה האמורה יקל על הלחץ להקים בית לאומי יהודי בארץ ישראל ובכך יפחית את המתח בעולם הערבי; יישובם של הפליטים היהודים באיזור הפלטינט יפחית ללא ספק את הלחץ ליישבם מחדש במקום אחר. אף ייתכן שיש מידה של צדק בטענה, שהיהודים צריכים לקבל פיצוי טריטוריאלי מהעם הגרמני, הואיל והוא זה שדיכא אותם. ומן הבחינה האסטרטגית, הקמתה של מדינת חיץ בין צרפת לגרמניה עשויה להיות מועילה. ואולם, למול יתרונות אלה ישנם חסרונות חמורים במישור המעשי. ריכוזם של יהודי אירופה בטריטוריה שגולקחה מגרמניה יהפוך למקור עינות מתמשך באירופה, והטינה שתיווצר אצל הגרמנים עלולה להביא לצמיחתה של תנועה להשבת הטריטוריה הזאת בכוח. היהודים שירוכזו שם יהפכו למעשה לחשופים במיוחד לכל תוכנית לחיסולם, ולאוור ההיסטוריה הארוכה של האנטישמיות באירופה, לא ניתן להתעלם מאפשרות שיקרה כדבר הזה. זאת ועוד: 'לאינדוקטרינציה שיהודי אירופה נחשפו לה בעניין הקמת בית לאומי בארץ ישראל יש בסיס דתי עמוק. על כן יש לתהות, אם קל יהיה להפנות, או להעביר, את הנאמנות הרגשית שעוררה התנועה הציונית אל איזור בגרמניה'.²⁹

ורן ציין גם את החיסרון של איזור הפלטינט, שהוא חקלאי בעיקרו ולא ניתן יהיה להביא בו לידי ביטוי את 'הפעילויות המסחריות המסורתיות של העם היהודי', והוסיף שהיה זה

27 שיחה עם סטנור, 3 באפריל 1995.

28 Memorandum, 'The Establishment of a Separate Jewish State in Germany under the Jurisdiction of the United Nations', by O. G[erry] S[toner], 10 June 1946

29 'Memorandum for Mr. Pearson, Re: Proposals of M. Wilfrid Gascon for the Establishment of a Separate Jewish State in Germany under the Jurisdiction of the United Nations and the Direction of France', by Warren, 17 June 1947

'בלתי אפשרי' למצוא 'איוושהי' התלהבות' בקרב היהודים עצמם להצעתו של גסקון. הללו היו מוטרדים במיוחד מפגיעותו של השטח המוצע, והעדיפו שהיהודים שנתורו באירופה ייושבו על בסיס של צרכים כלכליים בארצות אירופה השונות. לאור כל זאת הסיק וורן:

נראה בלתי סביר שהצעותיו של מר גסקון יתקבלו הן על דעת היהודים והן על דעת הגרמנים. פתרון מעשי יותר לבעיה היהודית באירופה יהיה יישובם מחדש, מחוץ לאירופה, של לפחות מקצת היהודים, וקליטת השאר במדינות אירופה השונות, שבהן ניתן יהיה להבטיח אי-אפליה נגד קבוצות מיעוט דתיות ולאומיות.³⁰

וורן העביר כאמור את התזכיר שלו לתת-שר החוץ פירסון, וזה בתורו העבירו לשר החוץ סן לורן, תוך שהוא מציין, שהצעתו של גסקון נלמדה 'בעניין' בידי פקידי המשרד, ואף נדונה עם נציגים יהודים 'ציונים', לא-ציונים ואנטי-ציונים.³¹ בזה הגיעה הפרשה אל סיומה, ואין בארכיון הקנדי עדות להתייחסות נוספת של סן לורן לסוגיה, או למכתב תשובה נוסף ששיגר לגסקון מעבר למכתבו הראשון, מתצית השנה קודם לכן.

כמצוין בראשיתו של מאמר זה, חשיבות תוכניתו של גסקון איננה כשלעצמה, והיא היתה יכולה להישכח כרבות כמותה. המפתיע הוא שאנשי משרד החוץ הקנדי דנו בה במשך חצי שנה, כולל פקידים בכירים כתת-שר החוץ ושר החוץ בעצמו. מדוע הם טרחו בכלל להתייחס לתוכנית משונה מעין זו? בשיחות של מחבר מאמר זה עם הולסטד, וורן וסטונר,³² הם אמרו לו, שהתוכנית אכן היתה 'בלתי הגיונית' ו'מזוהה', והם היו למעשה די נבוכים מעצם העובדה שההצעה נדונה ברצינות במשרד החוץ הקנדי ('פעם דווקא היו פקידים נבונים במשרד החוץ', דברי וורן). על כך הוסיף סטונר, שבימים ההם שלאחר המלחמה הם היו חדורים ברצון עז לתקן את העולם, וחיפשו כל דרך אפשרית לעשות זאת. הוא עצמו השתתף בשחרור שני מחנות השמדה בתום מלחמת העולם השנייה, והרושם שהדבר הותיר עליו שכנע אותו שחייבים למצוא פתרון לבעיה היהודית במקום כלשהו.³³ לתחושות אלה של פקידי משרד החוץ הקנדי היתה חשיבות רבה במהלך החודשים הבאים של שנת 1947, שבהם נדונה סוגיית ארץ ישראל באו"ם, והן השפיעו לא במעט על המגמה שנקטו פירסון וחבריו בזכות תוכנית החלוקה, ועל התרומה שתרמו בסופו של דבר לאימוצה בעצרת האו"ם. יוצאת דופן היתה, כמובן, אליזבת מקלום, שבהתייחסותה לתוכניתו של גסקון ולהצעת החלוקה כאחד, חיפשה כל דרך אפשרית למנוע את הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל.

ומה באשר לגסקון? בארכיון הקנדי לא נמצאו מסמכים פרי עטו שנכתבו אחרי מכתבו המצוטט לעיל. ואולם, על פי מאמר לזכרו שנתפרסם שבועות מספר לאחר מותו, האיש 'גילה עניין עירני בסוגיות עולמיות והומניטריות עד ימיו האחרונים'.

30 שם.

31 'Memorandum for Mr. St. Laurent', by P[earson], 18 June 1947

32 ב־30 במארס 1995, 2 באפריל 1995 ו־3 באפריל 1995, בהתאמה.

33 הוא ציין שהועלה אז גם הרעיון להקים מדינה יהודית באירלנד, משום שזו נתפסה בעיניהם כסובלנית כלפי היהודים, אבל לא הצליח להיזכר בפרטים.

נספח: מכתבו המקורי של גסקון לסן לורן

Ottawa, 20 janvier 1947

L'Honorable Louis Saint-Laurent
Ministre des Affaires Extérieures

Monsieur le Ministre,

Tous les Canadiens vous louent de votre attitude dans l'affaire du règlement avec l'Allemagne. Les deux guerres qu'elle a provoquées et auxquelles notre pays a dû prendre part, soit pour protéger ses intérêts soit pour soutenir la cause de l'empire dont le Canada fait partie, ont porté notre dette nationale de 330 millions en 1914 à 16 milliards en 1947. La 'substance' de nos sacrifices nous donne droit de discuter la substance du traité de paix qui sera imposé à l'Allemagne, avec ses conséquences politiques et territoriales.

L'Allemagne doit de compensations et des réparations aux pays qu'elle a attaqués, aux groupements qu'elle a martyrisés et ruinés, et parmi ces derniers les juifs allemands et les autres tombés sous sa domination en Europe.

Il n'y aurait pas de question juive en Palestine, qui menace la paix sur trois continents, si les israélites européens se sentaient en sûreté dans leur patrie. Pour les juifs allemands, leur patrie c'est l'Allemagne. Ils ne demanderaient pas leur admission en Palestine, en Amérique ou en Canada, si on leur garantissait chez eux la sécurité et la paix, deux choses que leur doit l'Allemagne comme minimum de réparation.

Et j'en arrive à la substance de ma proposition qui est celle-ci:

Créer sur le territoire allemand un nouveau 'foyer juif', en ouvrant le Palatinat et le pays environnant entre Rhin et Moselle, à l'immigration libre des débris de la race juive demeurés en Allemagne et dans les autres pays d'Europe où s'est exercée la barbarie hitlérienne. Ce territoire sera placé sous la garantie de l'O.N.U. et la protection de la France.

Du coup, la question palestinienne est réglée; le monde arabe est pacifié; l'Allemagne paye sa dette envers les juifs; la France reçoit des apaisements pour sa frontière de l'est; le Canada évite des dissensions au sujet d'une immigration juive, et se place aux premiers rangs des négociateurs de la paix universelle.

Et pour finir, les Canadiens-Français seront aussi fiers de leur premier ministre des Affaires extérieures qu'ils l'ont été de Sir Wilfrid Laurier.

Il me reste à m'excuser de prendre quelques instants de votre temps précieux. Je vous prie de me pardonner, Monsieur le Ministre, et d'agréer l'assurance de mes sentiments respectueux et dévoués.

Wilfrid Gascon
journaliste